

Hana Havlínová

 GRADA®

Chci číst jako táta s mámou

Jak se stát čtenářem

Věnování

*Knihu věnuji svým rodičům, kteří mě zahrnovali nejen láskou,
ale i knihami, a díky nimž jsem se stala vášnivou čtenářkou.*

Hana Havlíňová

Chci číst jako táta s mámou

Jak se stát čtenářem

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována ani šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

PhDr. Hana Havlínová, Ph.D.

CHCI ČÍST JAKO TÁTA S MÁMOU

Jak se stát čtenářem

Vydala GRADA Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

www.grada.cz

jako svou 7176. publikaci

Ilustrace Helena Stránská, Eliška Havlínová a ukázky dětských prací
z archivu autorky

Odpovědná redaktorka Mgr. Olga Tesařová

Sazba a zlom Antonín Plicka

Zpracování obálky Antonín Plicka

Počet stran 160

Vydání 1., 2019

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2019

Cover Photo © Deposiphotos / Stock

ISBN 978-80-271-2738-2 (ePub)

ISBN 978-80-271-2737-5 (pdf)

ISBN 978-80-271-0743-8 (print)

Obsah

PROČ RODINA?	9
TROCHU TEORIE	13
Co ovlivňuje dovednost číst	13
Čtení a čtenářství	14
Čtenářská gramotnost	15
Období před školou	16
Co čekat od mateřské a základní školy	17
Rozeznávání písmen a co dál	19
Co dokáže rodina	21
Potřeby dítěte	22
Hra	22
JAK NA TO	25
Řeč a slovní zásoba	25
Obličejová pantomima	27
Za oknem	28
Marťanská řeč	29
Tleskaná	30
Slovní kopaná	31
Bystré očko	32
Dobré a špatné	32
Nač je to?	33
Kostka	34
Reportér	34
Ztracená slova	35
Nastavovaná věta	36
Jazykolamy	37
Co se rýmuje	39
Udělej to	40
Obrázková osnova	40

Pozornost, paměť a zrakové vnímání	43
Na sochy	44
Co se změnilo	45
Asociace	46
Obrázkový příběh	47
Kimovka	49
Obrázek ze zápalek	51
Zmatené obrázky	52
Rozbité obrázky	53
Výlet do ZOO	54
Barevná pohádka	55
Básničky z paměti	55
Aktivní naslouchání a představivost	56
Němohra	58
Předčítání	59
Zvuky kolem nás	59
Zvukové pexeso	60
Najdi a přines	61
Slovo tě probudí	62
Zakázaná slova	63
Popletená pohádka	64
Pohádka na pokračování	65
Hádej, kdo jsem	66
Myslím si	68
Vymysli název	69
Sestav příběh	70
Poslouchej a kresli	73
Svět naruby	73
Staň se ilustrátorem	74
Písmena a slova	76
Čtyřsměrka: ovoce	78
Přesmyčky	78
Hrajeme si s větami	79
Obrázkové čtení	80
Dopředu i dozadu	81

Skrývačka ve slovech	81
Skrývačka ve větách	81
Rébus s čísly	82
Modelování písmen	82
Vybarvování písmen	84
Písmenkové kostky	84
Střídavé čtení	86
Čtení se změnami	86
Strašidýlka	87
Tiskárna	88
Jak se liší?	90
Detektivové	91
Most z písmen	92
Na zlého skřítku	92
Šifry	93
Ukryté jméno	95
Obrázkový slovník	96
Rozsypaná věta	97
Hladový žralok	98
Vetřelci	99
Slovní kopaná pro prvňáky	99
Slovní domino	101
Vyber odpověď	102
Pohár tety Kateřiny	102
Čtení a psaní krátkých textů	104
Sběratelé nápisů	106
Obrázkový příběh	106
Hra na připomínání	107
Čti a kresli	108
Ilustrování vlastní věty	110
Je to tak?	111
Zatoulaná slova	112
Klíčová slova	113
Pětিলístek	114
Poztrácené pohádky	114

Popletená kuchařka	118
Rozstříhaná pohádka	119
Čtení s předvídáním	122
Jak to bylo dál	123
V čem se liší	125
Pocity	128
Kresba a psaní	129
Hádej, co to je	131
Hmatové pexeso	132
Popelčini holoubci	133
Vytrhávání z papíru	134
Koláž	135
Psaní do krupice	136
Jednotažky	136
Neúplný obrázek	137
Kopírka	138
Kopírka s geometrickými tvary	139
Hladový Háčkožrout	141
Dětská tvorba	141
Proměny	142
Zážitkový deník	143
Čtenářský deník	143
Co by se stalo, kdyby	145
Myšlenkové mapy	146
Co vypráví list	147
Zapomenutá věc	148
Moje kniha	149
Domácí mazlíček	150
Jídelní lístek	153
Maňásci	153
ZÁVĚR	155
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	156
SEZNAM LITERATURY	157

Proč rodina?

Ve své více než dvacetileté praxi učitelky na prvním stupni běžné základní školy jsem se setkávala s různými názory na rozvíjení čtenářství u nejmladších dětí a s různými přístupy při výuce počátečního čtení. Mnohokrát jsem si položila otázku, zda je skutečně nutné nejprve postupně poznávat a drilovat jednotlivá písmena a slabiky, a teprve když děti dobře zvládnou techniku čtení, mohou jim předložit souvislý smysluplný text a rozvíjet porozumění tomu, co čtou.

V průběhu let jsem zjistila, že není důležitá výuková metoda, s jejíž pomocí se děti učí ve škole číst, protože neexistuje jedna jediná univerzálně vhodná pro všechny děti. Ale že nejdůležitější je neztratit počáteční zájem dětí o písmenka a texty a čtení jim hned na začátku školní docházky nezošklivit. S přibývajícimi zkušenostmi jsem objevovala různé pro děti poutavé a zajímavé činnosti, hry a aktivity, které je bavily a zároveň v nich probouzely chuť k samostatnému čtení a také jim pomáhaly k dosažení velmi dobré čtenářské techniky. Dětem, kterým se čtení zprvu nedařilo, úspěch při jednoduché aktivitě často dodal odvalu a energii do dalšího boje s písmenky.

Proč jsem se ale rozhodla napsat tuto publikaci pro vás, rodiče, a nikoliv pro učitele ve školách? Nabízí se populistická odpověď, že naše současné školství není dostatečně kvalitní, třídy jsou přeplněné žáky, mnoho žáků má nejrozumnější specifické vzdělávací potřeby, učitelé nemají dostatek času věnovat se každému žákovi tak, jak potřebuje, a navíc jsou vyhořelí. To ale není ten pravý důvod.

Skutečností je, že české i mezinárodní výzkumy dlouhodobě poukazují na významnou úlohu rodiny při vytváření pozitivního vztahu dětí ke knihám, při utváření jejich vztahu ke čtení. Kdysi dávno – už jako začínající učitelka – jsem pochopila, že bez spolupráce s rodiči svých žáků a vzájemného pochopení, že nám jde o „společnou věc“, tedy o budoucnost jejich dětí, se nebude moje úsilí setkávat s takovou odezvou, jakou bych si představovala a přála. Asi jsem měla štěstí, ale rodiče „mých“ dětí byli téměř vždy naladěni na stejnou vlnu a společně se nám dařilo probouzet u dětí zájem o knihy a chuť číst. Nepovinné dětské čtenářské deníky se plnily dobrovolnými zápisy o přečtených knihách nejrozumnějších žánrů a forem od pohádek, přes příběhy s dětskými nebo se zvířecími hrdiny až k jednoduchým říkankám a veršům. Mezi přečtenými knihami nechyběly

komiksy, žánry na pomezí sci-fi a fantasy, dětské detektivky a samozřejmě encyklopedie různého zaměření.

Představování přečtených knih spolužákům při společném čtenářském okénku patřilo k oblíbeným činnostem, o kterou měly děti zájem. Stávalo se, že přečtené knihy „stály ve frontě“, až na jejich představení přijde řada. Děti si půjčovaly knihy mezi sebou a vzájemně si je ke čtení doporučovaly. Byla to především zásluha rodičů, kteří svým dětem naslouchali, když jim děti chtěly vyprávět. Zásluha rodičů, kterým nebylo líto času a energie a věnovali se předčítání, společnému čtení nebo hrám a dalším činnostem se svými dětmi. Věřím, že se jim energie a čas, které svým dětem věnovali, vrátila i v podobě společných zážitků, na které si jejich děti vzpomenu i nyní, když mnohé z nich jsou již dospělé. A dost možná vychovávají své vlastní děti.

Publikace, kterou máte před sebou, v první kapitole nejprve přináší trochu teorie a nabízí vysvětlení, proč jsou dále uvedené činnosti, hry a aktivity důležité a jak přispívají k rozvíjení schopností a dovedností vašich dětí. Ve druhé kapitole jsou konkrétní aktivity, hry a činnosti podrobně vysvětleny i se svými variantami včetně pravidel a potřebných pomůcek. Přiřazené ilustrace slouží k lepšímu dokreslení popisu uvedených činností.

Některé z předložených činností, her a aktivit budou jen připomenutím nebo obměnou těch, které jste jako děti sami hráli, jiné jsou inspirovány našimi i zahraničními zdroji z doby dávno minulé i nedávné. Nejsem si jistá, zda mohu směle tvrdit, že některé z uvedených činností, her a aktivit jsou pouze a jenom mými vlastními nápady, protože často mám pocit, že všechno to, co objevíme jako užitečné a účinné, již bylo kdysi dávno objeveno a v jistých obměnách se objevuje zas a znova. S určitostí ale vím, že všechny nabízené činnosti, hry a aktivity jsou mnohokrát vyzkoušené a fungující, reklamním jazykem řečeno jsou „testované“ na dětech.

Zaměřila jsem se na činnosti, hry a aktivity, z nichž některé jsou vhodné pro období před vstupem do školy, jiné pokrývají začátek školní docházky a mnoho z nich lze v obtížnější variantě využívat i v období pozdějším. Záleží na individuálních potřebách konkrétního dítěte a na výběru rodičů.

Vstup dítěte do školy představuje značný zásah do doposud hravého způsobu jeho života a ovlivňuje chod celé rodiny. Nastává doba povinností, upravuje se denní režim, dítě vstupuje do nového kolektivu a do interakce s dalšími dospělými, se kterými tráví velkou část svého dne. Aby dítě úspěšně zvládlo nové

povinnosti, které pro něj škola představuje, je nutné, aby dosáhlo určité úrovně vývoje ve všech oblastech. Dítě musí být pro vstup do školy zralé po stránce fyzické, psychické a sociální. Fyzické zrání je záležitostí biologickou a její průběh nemůžeme ovlivnit. Psychické a sociální zrání je do značné míry ovlivňováno podněty, které dítěti poskytuje jeho okolí, především rodina a mateřská škola. Podstatná je v tomto období pro dítě také vazba s prarodiči. Ti většinou dítěti poskytují alternativní zážitky, mají dostatek trpělivosti probírat s dítětem pro něj důležité otázky, bývají vůči němu pozitivně naladěni a jsou tolerantnější k jeho drobným prohřeškům. Každá rodina svým působením připravuje pro dítě jedinečné nezaměnitelné podmínky, které ovlivňují jeho vývoj nejen v oblasti vztahu ke knihám.

Přeji vám a vašim dětem, abyste v této „kuchařce“ námětů našli inspiraci pro smysluplné trávení volného času se svými dětmi. Aby vám nejen zpříjemnila volné chvíle doma, ale i na společných cestách a výletech. Možná vám náměty pomohou obohatit domácí přípravu a povýší „trénink“ techniky čtení z roviny nudné činnosti, kterou je třeba v první třídě přetrpět, vydrilovat a zvládnout, na úroveň příjemně strávených chvil, které mají smysl. Doufám, že se na tyto chvíle s předčtenářskými a čtenářskými činnostmi, aktivitami a hrami spolu se svými dětmi budete těšit.

Vysvětlivky k použitým ikonám:

– *pomůcky k aktivitám*

– *cíle, zaměření aktivit*

Trochu teorie

Co ovlivňuje dovednost číst

Zvládnutí dovednosti čtení ovlivňuje mnoho různých faktorů. Jedná se jak o vrozené předpoklady a schopnosti, tak o vnější vlivy. Mezi vrozené předpoklady patří určitá úroveň vnímání, pozornosti, paměti, představivosti a myšlení. Svou úlohu hrají pocity a vůle dítěte i sociální a rodinné vztahy, jichž je dítě součástí.

Pro začínajícího čtenáře je čtení složitým procesem. Ke zvládnutí této dovednosti je potřebná souhra základních mozkových funkcí: analyticko-syntetické činnosti zrakové a sluchové, vizuálního a akustického rozlišování, prostorové pravolevé orientace, časové orientace, sluchové a zrakové paměti, smyslu pro rytmus, schopnosti slučovat jednotlivé složky, myšlení a pohybové koordinace. Je nutná určitá úroveň zralosti nervové soustavy, rozumové vyspělosti a řečových dovedností, aby dítě mohlo přečíst text a zároveň mu porozumělo. Je také zapotřebí, aby dítě mělo určitou míru představivosti a bylo schopné zacházet se symboly.

Protože se písemná řeč vyvíjí na základě řeči mluvené, je nutná určitá pasivní a aktivní slovní zásoba. Zjednodušeně řečeno – čtené slovo je nejprve analyzováno zrakem, zároveň se za pomoci spojů v mozkové kůře převede ve zvukovou podobu, aby se nakonec vytvořila nejpodstatnější významová stránka přečteného. Aby dítě bylo schopno daný text přečíst a porozumět mu, musí mít výše uvedené schopnosti rozvinuté na potřebné úrovni.

Dalším významným činitelem, který ovlivňuje úroveň čtenářských dovedností, je vlastní motivace dítěte ke čtení. Dá se předpokládat, že dítě, které má chuť číst, bude častěji vyhledávat příležitosti ke čtení a bude se snažit čtenému porozumět. Stejně tak dítě, které čte častěji, čte samozřejmě lépe, a má rozvinutější slovní zásobu, což mu pomáhá k lepšímu porozumění textu. Je to takový „začarovaný kruh“. Když dítě čte častěji, čte lépe, čtení ho víc baví, a to ho povzbuzuje k dalšímu čtení. Umění číst vyžaduje zvládnutí celé řady dovedností a strategií a osvojení si čtenářských návyků a postojů. To vše je dlouhá cesta, na jejímž konci čeká na dítě samostatný čtenářský prožitek.

Existuje celá řada způsobů, jak motivovat děti, aby lépe zvládly techniku čtení. Pro některé z nich je důležitý vlastní pocit (dokážu to!) a jeho uspokojení, další potřebují pochvalu a povzbuzení dospělých – nejčastěji rodičů nebo učitele. Motivací ke zvládnutí čtení může být, když si dítě uvědomí užitek, který mu čtení poskytuje. Pro některé děti může být důležitým motivačním momentem možnost samostatně si zvolit knihu, kterou budou číst.

Čtení a čtenářství

Za čtení bývá často mylně považována pouze technika hlasitého čtení, ale nemíme zapomínat, že cílem nácviku techniky čtení je samostatné tiché čtení s porozuměním. Hlasité čtení po dětech vyžadujeme v období, kdy se seznamují s písmeny a osvojují si základní dovednosti. Při nácviku hlasitého čtení dbáme na správnost, plynulost a srozumitelnost. Techniku hlasitého čtení také využíváme, když chceme někomu předčítat, abychom ho informovali nebo pobavili. Srozumitelné hlasité čtení vyžaduje, aby předčítající byl ve čtení zblhlý, aby četl plynule, bez chyb, v určitém tempu a aby si byl jistý sám sebou.

Jakmile dítě zvládne techniku hlasitého čtení na dostatečné úrovni (čte bez chyb, plynule a v přiměřeném tempu), postupně ho necháme přejít ke čtení tichému. Samostatné tiché čtení umožňuje větší prožitek ze čteného, dovoluje více se ponořit do čteného textu a zapojit fantazii. Dítě může číst svým vlastním tempem, není stresováno soustředěním se na čtenářskou techniku a může lépe vnímat význam toho, co čte. Každé dítě potřebuje odlišně dlouhou dobu na zvládnutí techniky čtení. Neexistuje univerzální pravidlo (časový harmonogram), podle kterého bychom se mohli řídit. I poté, co dítě přejde k tichému čtení, zařazujeme občas čtení hlasité, které vyžaduje určité soustředění na čtenářskou techniku.

Čtenářství je vztah ke čtení, který si každý z nás buduje na základě svých vlastních čtenářských zkušeností. Potěšení z četby a vnitřní potřeba číst jsou velmi důležité. Ukazuje se, že vztah ke čtení dítě získává již v období, kdy si jako batole hraje s obrázkovými knížkami. Tento počáteční vztah se dále buduje a rozvíjí při poslechu čtené nebo vyprávěné pohádky v rodině nebo v mateřské škole.

Pohádka je pro předškolní období významná, protože rozvíjí fantazii a paměť dětí a ve spojení s kresbou, zpěvem, hrou a pohybem buduje jejich počáteční

zkušenost se čteným textem. V tomto čase se často rozhoduje, bude-li jednou dítě čtenářem. Zjednodušeně řečeno, z pohledu budování pozitivního vztahu ke čtení jsou pro dítě významná tři období, která na sebe navazují. Nejdříve dítěti předčítáme, pak nastává období, kdy zvládá techniku čtení a čtenému textu rozumí, a nakonec se stává samostatným čtenářem.

Čtenářství jako vztah ke čtení je podloženo čtenářským zájmem, který závisí nejen na schopnosti číst, ale také na dovednosti vybírat si knihy ke čtení. Čtenářství je založeno i na čtenářském návyku, tedy na způsobu, jak čtenář zachází s knihou, jak často a kde čte. Je to také dovednost odložit nedočenou knihu, pokud její výběr nebyl správný a nepřináší očekávaný prožitek nebo užitek. Navenek se čtenářství projevuje zájmem o knihy, zálibou v četbě a různými čtenářskými aktivitami. Aktivní vztah dítěte k literatuře musíme chápat jako dlouhodobý proces, který se v čase nepravidelně proměňuje, někdy se tento vztah progresivně rozvíjí, jindy stagnuje.

Naši snahou je ukázat dítěti, že čtení pro něj má smysl. Jeho „užitečnost“ je ale u různých dětí velmi rozmanitá. Může spočívat v potěšení nad novou představou, v pocitu souladu se čteným textem, v radosti z příjemně stráveného času společně s rodiči, v poznání něčeho nového.

Zásoba knížek ve vlastní knihovničce by neměla chybět v žádném dětském pokoji, ačkoli si dítě v počátečním období samo knížku nepřečte. Přítomnost knížek zvyšuje šanci, že si vaše dítě čtení oblíbí a sáhne po knize jako po společníkovi při trávení volného času.

Čtenářská gramotnost

V souvislosti se čtením se často používá pojem čtenářská gramotnost. Tento pojem není objevem současné doby. Již v 19. století byl spojován s pojmem alfabetizace (analfabetismus = negramotnost). S dnešním pojetím čtenářské gramotnosti se poprvé setkáváme v 90. letech 20. století v souvislosti s Mezinárodním rokem gramotnosti a s výzkumem čtenářské gramotnosti PIRLS, který v našich školách poprvé proběhl v roce 1994. Výzkum probíhá každé čtyři roky u žáků 4. ročníku základní školy a poslední šetření proběhlo v roce 2016. Tento výzkum opakovaně ukázal, že školní výuka v České republice je zaměřena na

rozvíjení techniky čtení, ale nevěnuje dostatečnou pozornost dovednosti čtení s porozuměním a získávání informací ze čteného textu. Také upozornil na skutečnost, že se někteří učitelé domnívají, že musí počkat, až děti dostatečně zvládnou plynulé a dostatečně rychlé čtení, než začnou zařazovat činnosti, které vedou k porozumění čtenému textu. Tito učitelé čekají na konec prvního nebo na začátek druhého ročníku, čímž promarní celý první rok školní docházky. Přitom motivace začínajících školáků ke čtení je výrazně vyšší než u dětí v pozdějším věku.

Výsledky žáků při zkoumání jejich čtenářských dovedností a jejich motivace ke čtení se zhoršují se vzrůstajícím věkem. Když se nám, učitelům a rodičům, podaří počáteční nadšení dítěte a jeho chuť naučit se číst správně podchytit, položíme „základní kámen“, který je nezbytný pro čtenářství v pozdějším věku. V počátečním období školní docházky získává dítě základy čtenářské gramotnosti, které dále rozvíjí, a poté ho provází po celý život. Všechny získané dovednosti jsou individuálně proměnlivé, což znamená, že je můžeme v průběhu života rozšiřovat, ale také ztrácet. O tom rozhoduje především to, do jaké míry nabyté dovednosti dále využíváme. K proměnlivosti v čase dochází také vlivem kultury a společnosti, ve které se nacházíme, i tím, jaké jsou na nás v dospělém věku kladeny požadavky např. v zaměstnání. Aktivní zacházení se čtenářskou gramotností zajišťuje její funkčnost a trvalost.

Období před školou

Jak bylo již zmíněno, dítě se nesetkává s knihami až se vstupem do základní školy. Dalo by se vzletně říct, že rozvoj předčtenářské gramotnosti začíná narozením dítěte a pokračuje až do vstupu do první třídy. V tomto období je důležité, abychom napomáhali utváření kladného vztahu dítěte k psané i mluvené řeči a podporovali jeho schopnosti a dovednosti, které mu později umožní optimální rozvoj v oblasti čtení a psaní.

Vzbuzení zájmu o čtení bychom měli u dítěte v předškolním věku podporovat formou hry a nenásilných činností jak v rodině, tak v mateřské škole. Počátky předčtenářské gramotnosti se utvářejí u nejmladších dětí ve chvílích, kdy se seznamují se slovy, prohlíží si obrázky a listují v prvních dětských knihách. Získávají